Händelser under Harald Blåtands tid

Konsten att avbilda en kung

Harald Blåtand i bilder.

Av Sven Rosborn med exerpering
och översättning av Tomas Sielski

Malmö 2020
Reviderat 2024-08-14

Vikingakungen Harald Blåtand har länge omhuldats som en betydelsefull historisk person. Själv har jag haft anledning att arbeta med kungens historia under flera år, inte minst efter det att Tomas Sielski och jag hittat hans grav i Wiejkowo i norra Polen. Även om det skrivits mycket om kungen är det samtida källmaterialet som berättar om honom tämligen bristfälligt. Och givetvis finns det ingen samtida avbildning av Harald Gormsson Blåtand, vilket ju är förklarligt eftersom han dog för mer än tusen år sedan, året 985.

En som däremot hållit kungens kranie i sin hand var den 11-årige Heinrich Boldt när han i april 1841 inför en hel sockenförsamling kom upp med kraniet från kungens då upptäckta stenkammargrav i Wiejkowo i norra Polen. Sockenprästen, som själv var närvarande vid tillfället, skriver i sin dagbok om gravfyndet:

> *"När vi kom ner hamnade våra stövlar djupt nere i gyttjan och vi hade svårt att röra oss mot den hörna som barnen pekade mot. Precis där stenarna har fallit kunde man se ett svart, mörkt hål som bara ett barn skulle kunna krypa in i. Det tog inte långt tid innan några män breddade hålet genom att plocka ut först ett lager av stenblock och sen ett annat som fanns under. Detta lager verkade mycket äldre. Då hålet blev större förstod vi att det undre lagret av stenarna dolde en smal gång som pekade rakt fram och när vi belyste den med våra lyktor så uppenbarade sig en brant stentrappa bara en bit längre ner. Lille Heinrich berättade att trappan ledde ner till en liten kammare med ett ovalt tak och att det var där som han hittade guldföremålen. En av männen kröp in och sen ville fler följa efter honom men han ropade nästan direkt att det ovala utrymmet var så litet att det bara var två män som skulle få plats där inne. Dessutom var det vattendränkt och luften inuti luktade förfärligt så ingen vågade sätta sina fötter i vattnet som mest påminde om en svartsoppa tillagad på ruttna växter och inälvor.*
>
> *Jag var bland de sista som fick se rummet och då kunde jag konstatera att det rörde sig om en liten kammare byggd av obearbetade stenar av olika storlekar. Det var en mycket primitiv konstruktion men skenet bedrog för den var, trots sin enkelhet, oerhört solid. Denna konstruktion uppfattade jag som mycket äldre än fundamentet från 1120-talet som var byggt av bearbetade jämna block. Förbrända träbitar, som hittades senare när rensningsarbetet fortsatte, tydde dessutom på att det en gång stod en träbyggnad på denna plats och att denna troligen förstörts i brand.*
>
> *……*
>
> *När väl alla, en efter en, kröp in genom gången och fick se kammaren med egna ögon återstod bara frågan kring vem som skulle kasta sig ner i det smutsiga och illaluktande vattnet för att kontrollera om det möjligen fanns fler värdefulla föremål liggandes på botten. Ingen var faktiskt beredd att offra sig och till sist så blev det vår lille Heinrich som återigen fick kasta sig i det äckliga vattnet. Han var varken rädd för eller äcklad av det illaluktande slammet. En efter en plockade Heinrich guldsmycke efter guldsmycke, flera hundra småmynt, silverstavar och guldtråd. Till allas stora förvåning bärgade han även en silverbägare och ett guldhölje efter ett krucifix. Höljet var rikt dekorerat med färjade stenar och hade latinsk bibeltext på sidan.*
>
> *…..*
>
> *Arbetet fick ett abrupt slut när Heinrich råkade plocka ut en sidosten ur muren och från hålet som uppenbarade sig tog han först ut ett svärd och sedan, till allas förtret, en mänsklig skalle. Detta var faktiskt för mycket även för den modige Heinrich och arbetet fick omgående avbrytas. Vi blev mycket rädda för alla förstod genast att vi inkräktade på gravfriden och detta skulle få oanade*

konsekvenser. Även de mest obildade och obelästa visste ju att andarna skulle plåga de som gjorde brott mot gravfriden och detta faktum gjorde att alla medlemmar av Tribsovs församling drabbades från denna Herrens dag av fruktan för spöken, vampyrer och varulvar."

Stenkammargraven finns kvar i Wiejkowo. Enligt en äldre man som Tomas Sielski talade med rasade på 1960-talet jorden ihop och ett hål ner till en grav avslöjades. Några barn kom in i graven. De vuxna upptäckte genast att barnen bar på några skelettdelar och man fyllde då igen hålet. Vi tror dock inte att man vid detta tillfälle varit nere i den aktuella gravkammaren. Denna måste nämligen ha ett stenvalv som tak och ett sådant rasar nog inte ihop i första taget. Kanske finns således fortfarande Harald Blåtands kranie kvar i sin grav och då skulle man kanske kunna göra en rekonstruktion av hans ansikte. För att inte tala om att kunna göra intressanta DNA-analyser.

Efter konstaterandet av den totala bristen på bilder som visar hur denne vikingakung en gång såg ut ska jag här visa hur man vid olika tidpunkter trott sig veta hur kungen sett ut. De äldsta bevarade bilderna kommer från några förgyllda metallplattor som härrör från Tamdrups kyrka i Jylland.

Kyrkan är gammal; några menar att den går ner i 1000-talet. Dess huvudaltare har prytts av ett flertal förgyllda bildplattor som ingått i ett s.k. "Gyllene altare". I denna artikel är det fem av dessa plattor som är av intresse, nämligen de där kung Harald Blåtand avbildas. Dessa plattor finns i dag på danska Nationalmuseet. Den första plattan visar prästen Poppo som undervisar kungen om Kristus. Han har tagit på sig en järnhandske eftersom kungen krävt att Poppo, genom ett mirakel, skulle kunna visa sin Guds makt. På plattan visas hur han håller handsken över elden så att den blir glödande.

På nästa bild tar han av järnhandsken och inför den förvånade kungen är handen oskadad. Genom ett sådant prov där man bar glödande järn, s.k. järnbörd, kunde man bevisa sin sak. Om handen var oskadad hade högre makter visat att man talade sanning. I t.ex. den skånska kyrkorätten, som beslutades om på det skånska landstinget i "stenhuset" mellan Dalby och Lund i slutet av 1100-talet omtalas denna process:

"Men om man bryter helgden i kyrkogård och han nekar, styrke det med tolv lagfasta män. Men om man bryter den i kyrkan själv, bak el-

ler framme, neke med tolv nämnda män. Om han må det ej orka och vill, han hellre järn bära, då äge han detta val."

I Harald Blåtands fall resulterade detta i att han blev överbevisad om Herren Guds kraft. På den tredje plattan står Harald naken i en stor trätunna medan Poppo med en träslev häller dopvatten på kungen. Den fjärde bilden visar Harald Blåtand i samtal med en biskop. En femte bild visar kungen i bön med sammanslagna händer framför ett altare.

Tamdrupsbilderna har utifrån de påvisade klädedräkterna menats vara från före 1100. Paul Nörlund menade dock att dessa reliefer är från tidigt 1200-tal men han erkänner själv att han är osäker på dateringen. Hans slutkommentar är att de kan vara betydligt äldre.[1]

I den väldiga Roskilde domkyrkas högkor finns fyra gravnischer i pelarna. Fyra stora kalkmålning från 1500-talet avbildar de personer vars kvarlämningar ska finnas i gravarna. I den tryckta vägledningen till Roskilde domkyrka läser vi:

"På højkorets murpiller findes fire kalkmalede billeder fra 1500-tallet, der ifølge de latinske indskrifter skal minde om: Harald (Blaatand), konge af Danmark, England og Norge, denne kirkes første grundlaegger, kong Svend Estridsen, hans moder Margrethe eller Estrid (kong Knud den Stores halvsøster) og biskop Vilhelm af Roskilde. Under billederne er der bag små stenplader skjulte væggrave. Kong Haralds er tom."[2]

Latinska texter berättar om vilka bilderna föreställer. En av dessa ska alltså avbilda kung Harald Blåtand. Ursprunget till målningarna har menats vara utförd på befallning av biskop Lage Urne år 1521. Man menar emellertid nu att de i stället tillkommit i slutet av 1500-talet. Kanske har det skett när Frederik II lät utsmycka ett antal kyrkor som hade kungagravar. Hur som helst var det konstnären Jacob Kornerup som på 1870-talet lät "restaurera" de nuvarande över de ursprungliga, fragmentariska originalen.

Haraldbilden i Roskilde visar en till synes vänlig dansk kung iförd klä-

der som säkert passade på 1500-talet men knappast inte under 900-talet. Han håller en spira i sin vänstra hand men vad han bär i sin högra är svårare att bestämma. Likaså kan man fråga sig vad det är för någon halvmånformad sak som han har mellan sin vänstra hand och kroppen.

Kronan måste vara en av de märkligare kungakronorna någonsin. Den sitter nämligen på en bred hatt. Kan det kanske vara så att man hämtat inspiration från en helt annan person med namnet Harald? Enligt de gamla sagorna skulle Haralds far Gorm ha haft en bror som också hette Harald. Denne fick smeknamnet ”Strutharald” eftersom han bar en ”hatt” som var smyckad med en strut i rent guld. Kanske har detta varit förlagan till konstnärens märkliga huvudskapelse på kung Haralds Roskildebild.

Harald Blåtand dog i landsflykt i norra Polen och hans lik fördes aldrig till Roskilde domkyrka. Det var den senare danske kungen Sven Estridsen, Haralds sondotters son, som för krönikören Adam av Bremen vid mitten av 1000-talet berättat denna osanning. I Norge hade nämligen den norske kungen Olof, död 1030, blivit helgonförklarad och tusentals pilgrimer vallfärdade, enligt Adam, varje år till hans grav i Trondheim. Norrmännen hade på detta sätt fått ett nationellt helgon som kunde framhäva landets storhet. Det samma behövdes för Danmark. Vad passade då bättre än att den kristne Harald Blåtand lidit martyrdöden i kamp mot sin son Sven Tveskägg som utgavs för att vara hedning.

Nästa bild i tidsföljd att försöka avbilda Harald Blåtand beställdes av Christian IV av en målare från Nederländerna. Harald Blåtand blev enligt de gamla källorna på 960-talet döpt av en tysk biskop vid namn Poppo. För den danske kungen Christian IV (regenttid 1596-1648) blev denna episod en viktig händelse när han ville framhålla Danmarks storhet i förhållande till Sverige. Den svenske Olof Skötkonung hade ju blivit döpt först i början av 1000-talet, nästan ett halvt sekel senare än Harald Blåtand. För att förhärliga denna tidiga kristna händelse i sitt lands historia lät Christian IV år 1643 beställa en målning av den berömde nederländske konstnären Claes Corneliszoon Moeyaer. Denna målning stals av svenskarna i samband med att Karl X Gustaf och den svenska armén besegrade Danmark år 1658. Vissa källor säger att den hängde på Kronborgs slott, medan andra meddelar att det var Karl Gustaf Wrangel som stal den från Frederiksborgs slott på Själland. Den stora tavlan hänger nu i Östra Ryds kyrka nordost om Stockholm. Det var Wrangels dotterson Abrahamn Brahe som skänkte tavlan år 1702 till kyrkan.[3]

Målningen visar Harald Blåtand när han döps av den tyske prästen Poppo. På bilden här bredvid ses endast en detalj av målningen. Liksom 1500-tals bilden i Roskilde domkyrka präglas hela den återgivna scenen av målarens egen tidsepok. Interiörer, klädedräkter och det faktum att kungen inte döps på ett närmast ”barbariskt” sätt i en tunna som på Tamdrupsbilden visar på en hoveti-

Foto: Wikimedia Common, Skokloster.

kett som var förhärskande på 1600-talet. Ödmjukt håller man fram ett djupt förgyllt fat från vilket biskopen med sin hand häller dopvattnet på kungens huvud. Så fungerade inte dopceremonin under 900-talet. Då skulle hela kroppen tre gånger doppas ner i vatten.

Wrangel stal ytterligere en tavla av samme konstnär under sin stöldresa på Själland. Denna målning finns i dag på Skokloster slott, också den tillverkad år 1643. Den föreställer en kunglig begravningsscen. Eftersom dessa två målningar har samma monumentala storlek och är beställda vid samma tid bör båda rimligtvis återge scener ur Harald Blåtands liv. Begravningsmålningen bär dock katalogrubriken *”En hednisk kejsares begravning”*. Titeln kejsare måste vara fel. Ska vi tro på katalogtexten kan det dessutom inte vara frågan om den kristne Harald utan i stället hans hedniske far Gorm som man velat återge på tavlan. Eftersom den döde kungen ligger på en bädd av stockar inför sin kremering måste det röra sig om en hednisk begravning eftersom kremering av kristna inte var tillåten. Gorm dog år 964 och han har troligtvis inte fått ett gravmonument och inte heller blivit kremerad. Enligt den samtida krönikan ”Gesta Wulinensis ecclesia pontificum” begick kung Gorm nämligen självmord och försvann spårlöst:

> *”Den sista juni samma år, i avsaknad av hans son och oförmögen att hindra lidandet efter ´Thiri´* (hans döda hustru)*, satte kungen sig ner i skeppet och, trots våra protester, seglade ut på havet och kunskaperna om honom försvann.”*

Historiekunskapen i dessa ämnen var på 1600-talet obefintlig så det kan faktiskt också varit så att konstnären uppfattat Harald som hedning och velat avbilda hans begravning. Den enorma mängd av vackra gravföremål som återges på tavlan svarar t.ex. mot den stora mängd vackra guld- och silversaker som Harald Blåtand fick med sig i sin grav i Wiejkowo i Polen. Men om detta visst ju varken Christian IV eller konstnären.

Ungefär samtidigt som Christian IV beställde de två målningarna färdigställdes en bok om den ärorika och långa danska kungalängden. I boken *”Regum Daniæ Icones”* som kom ut år 1646 finns totalt 102 kopparstick som visar Danmarks regentlängd från sagokungen Dan till Christian IV. Kopparsticken är utförda av kopparstickaren Albert Haelwegh och hans verkstad. Albert var dansk till börden, född omkring 1600, död 1673. Förlagorna till bilderna har konstnären bl.a. hämtat från den stora mängd av gobelänger över Danmarks härskare som Frederik II lät beställa av Hans Knieper. Dessa tillverkades under åren 1581-1585 och hängdes upp i den stora ”Dansesalen” på Kronborgs slott.

Liksom i målningen i Roskilde domkyrka har på kopparsticket kungen fått sin krona placerad på ett märkligt sätt ovanpå en hatt. Ett samband med 1500-tals målningen i Roskilde domkyrka kan väl därför inte uteslutas även om klädedräkten är helt olik. Kungens spira har nu också ersatts av ett stort tvåhandssvärd, också det en detalj som inte svarar till vikingatidens vapen.

Under bilden av Harald har Albert Haelwegh i skrivstil på latin angett lite av kungens levnadsöden. Här står att hans smeknamn var Blåtand och hans far var Gorm samt att han regerade över Danmark, England och delar av Norge. Det berättas också om Rikard I i Normandie som han var släkt med och om hans mor Thyra och försvarsverket Danevirke som gick tvärs över södra Jylland.

Om byggandet av Danevirke har vi en intressant situationsbild från 1850-talet, skapad av konstnären Lorenz Frølich (1820-1908). Redan som ung fängslades han av Nordens forntid. På bilden av Danevirke har han som centralfigur ställt kung Gorms hustru Thyra som instruerar folket om hur försvarsverket mot tyskarna skulle uppföras. Knästående till vänster om henne finner vi hennes äldste son Knut och stående invid henne sonen Harald Blåtand. Bilden har som förlaga den berättelse i Jomsvikingarnas saga där det är Thyra som uppför Danevirke. Så var inte fallet. Detta försvarsverk är åtskilligt äldre än 900-talet.

Harald Blåtand dog år 985. Det är i berättelser nedtecknad långt efter hans död som dödsfallet tidigare har omtalats. Så nämner t.ex. Saxo Grammaticus i slutet av 1100-talet hur Harald satt sig i buskarna för att uträtta sina behov. Här blev han under sitt toalettbesök skjuten av Toke (Palnetoke) som hämnd för vad kungen tidigare utsatt denne för.[4] I Jomsvikingarnas saga blir berättelsen lite annorlunda. Här lägger sig kungen på knä

framför lägerelden för att värma sig och därvid kommer hans bakdel att sticka upp lite. Palnetoke *"lägger en pil på bågsträngen och skjuter mot kungen, och efter flera vittnes berättelse flyger pilen rakt upp i ändan på kungen och hela vägen genom honom och kommer ut genom munnen."* [5]

Det är denna scen som Gustav Theodor Wegener (1817-1877) återgett i sin framställning av den döde kungen. Förvånat lyfter man upp pilen som gått genom kungens kropp och man spejar ut i mörkret efter mördaren. Wegener hade som student studerat för den danske hovmålaren Jon Gulsen Berg. Från år 1871 var han lärare vid Köpenhamns Akademi.

Vi vet nu tack vare krönikan "Gesta Wulinensis" att allt detta är en påhittad historia, troligen av islänningar med möjligt syfte att förödmjuka kungen. Kungen blev sårad av en pil i knät av misstag. Pilen avsköts av den sydskånske stormannen Ulf Glibirson. Kungen dog emellertid inte på platsen.

NOTER

1: R. Volf: Tamdrups kirke og dens gyldne alter. Vejle Amts aarbog 1960.
2: Roskilde domkirke. Roskilde 1955.
3: (Sven Brandel: Kyrkor i Danderyds skeppslag. Sveriges kyrkor. Stockholm 1928. http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1243990/FULLTEXT01.pdf
4: Saxo Grammaticus. Oversat af Fr. Winkel Horn. København. 1985.
5: Jomsvikingernes Saga. Oversættelse, indledning og noter ved Helle Degnbol og Helle Jensen. København 1978.